

УДК 343.13

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143475>

В. В. Назаров, докт. юрид. наук, професор
Академія адвокатури України
Кафедра кримінального процесу та криміналістики
Т. Шевченка, 27, Київ, 01032, Україна

ПРАКТИЧНА НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Досліджено питання механізму реалізації кримінально-процесуальної відповідальності, її суб'єктів, проаналізовано низку новел кримінального процесуального законодавства України щодо відповідальності слідчого, прокурора в кримінальному провадженні, виявлено прогалини чинного законодавства, що впливають на застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінально-процесуальна відповідальність, процесуальні обов'язки, сторона обвинувачення, запобіжні заходи.

Постановка проблеми. У кримінальному провадженні діяльність суду, сторін обвинувачення та захисту спрямована на досягнення завдань кримінального провадження. Гарантією ефективності такої діяльності є виконання кримінальних процесуальних обов'язків всіма учасниками кримінального провадження.

Разом з тим, саме під час кримінального провадження досить часто спостерігаються випадки порушення приписів кримінального процесуального закону з боку сторін захисту, обвинувачення, інших учасників кримінального провадження, невиконання ними процесуальних обов'язків. У зв'язку з цим, важливим важелем впливу на будь-якого учасника кримінального провадження, що спонукає до виконання ним передбачених законом обов'язків, забезпечення процесуальної дисципліни, неухильному виконанню приписів кримінального процесуального законодавства України є кримінально-процесуальна відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кримінально-процесуальної відповідальності досліджувалися багатьма науковцями та практиками у сфері юриспруденції. На сучасному етапі розвитку процесуальної науки до проблем реалізації процесуальної та кримінально-процесуальної відповідальності зверталися Ю. П. Аленін, О. В. Андрушко, Р. М. Білокін, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, В. В. Рожнова, О. Ю. Татаров, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, О. Ю. Хабло, Е. Є. Томін та інші. Проте на сьогодні як серед науковців, так і практиків, немає єдиної думки щодо сутності та різновидів юридичної відповідальності, у тому числі щодо кримінально-процесуальної відповідальності, її суб'єктів, співвідношення заходів примусу та відповідальності в кримінальному провадженні, підстав кримінально-процесуальної відповідальності, особливостей правообмежувальних заходів та санкцій, які мають застосовуватися до правопорушників.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей чинного законодавства щодо механізму реалізації кримінально-процесуальної відповідальності, вио-

кремлення підстав та суб'єктів застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності, виявленні в законодавстві прогалин, які потребують свого доктринального аналізу й нормативного врегулювання.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-процесуальна відповідальність є важливим і необхідним інститутом в кримінальному процесі. Чинний КПК України зумовив новий етап розвитку зазначеного інституту, що пов'язаний з регламентацією порядку зміни запобіжного заходу на більш суворий, накладення грошового стягнення, визначення процесуальної відповідальності за неявку до органу досудового розслідування чи суду різних учасників кримінального провадження, відшкодування процесуальних витрат, спричинених невиконанням процесуальних обов'язків, видалення із залу судового засідання, покладання на учасника кримінального провадження додаткових кримінально-процесуальних обов'язків, позбавлення його тих чи інших процесуальних прав або ж покладання додаткового обов'язку і позбавлення відповідних процесуальних прав.

Р. М. Білокінь слушно зазначає, що кримінально-процесуальна відповідальність відрізняється від інших видів процесуальної відповідальності такими ознаками, як: сферою застосування (кримінальні процесуальні правовідносини); суб'єктами, до яких вона застосовується (учасники кримінального провадження); фактичними підставами застосування (кримінальне процесуальне правопорушення, зловживання кримінальними процесуальними правами); процесуальними підставами застосовування (рішення уповноваженого органу чи посадової особи, що веде кримінальне провадження або здійснює контрольно-наглядові функції) [1, с. 15-16].

Порушення норм кримінального процесуального права, невиконання процесуальних обов'язків учасником кримінального провадження утворюють кримінально-процесуальне правопорушення. Механізм реалізації того чи іншого заходу кримінально-процесуальної відповідальності передбачає точне встановлення самого факту процесуального правопорушення, установлення правильної його юридичної кваліфікації, належний вибір індивідуального заходу примусового впливу, оформлення правозастосовного акта і приведення його до виконання.

Кримінально-процесуальна відповідальність тісно пов'язана із санкцією кримінальної процесуальної норми. На думку А. М. Падалко кримінально-процесуальна відповідальність реалізується в межах кримінальних процесуальних правовідносин через застосування санкцій, передбачених нормами кримінального процесуального права [2, с. 78]. Р. М. Білокінь вважає, що кримінально-процесуальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні до учасника кримінального провадження, що вчинив кримінальне процесуальне правопорушення чи зловживання процесуальними правами, санкції кримінальної процесуальної норми, яка передбачає покладання нових або додаткових обов'язків (позбавлення процесуальних прав) та забезпечується процесуальним примусом у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку [3, с. 115-116].

Загалом, кримінально-процесуальну відповідальність слід характеризувати за допомогою таких складових: закріплення у санкціях кримінальних процесуальних норм обов'язку зазнати нових чи додаткових обтяжень у разі порушення вимог кримінального процесуального законодавства; невиконання кримінального процесуального обов'язку, який покладался на особу як учасника кримінального

відповідальності, як правило, передбачені правовідновлювальними санкціями, чи санкціями нікчемності; за одне і теж процесуальне правопорушення до слідчого, прокурора, слідчого судді чи судді можуть застосовуватися як заходи кримінально-процесуальної відповідальності, так і заходи інших видів юридичної відповідальності – кримінальної, дисциплінарної чи матеріальної [8, с. 22].

Разом з тим, аналіз положень КПК України свідчить про недосконалість окремих нормативних конструкцій кримінально-процесуальної відповідальності, наявність прогалин у цьому сегменті правового регулювання. Так, складним є вирішення питання відповідальності за повторні екстрадиційні арешти осіб, яких звільнили суди, за повторні затримання осіб, звільнених місцевими судами або апеляційними судами, хоча рішення останніх оскарженню не підлягають. Чи має бути відповідальність за недотримання стандарту негайного інформування затриманої особи про її права, неповідомлення родичів затриманого, недоставлення затриманого до слідчого судді впродовж тривалого часу? Чи має бути процесуальна відповідальність за публічні виступи керівників військової прокуратури, Генеральної прокуратури України за прояв неповаги щодо ролі захисників у кримінальному провадженні та до прав усіх учасників судового провадження, порушення презумпції невинуватості обвинувачених.

Відкритим є питання сукупної процесуальної відповідальності учасників кримінального провадження. Так, за невиконання процесуальних обов'язків, які поклалися на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання особистої поруки як запобіжного заходу, кримінально-процесуальна відповідальність застосовується як до поручителя у вигляді накладення грошового стягнення (ч. 5 ст. 180 КПК України), так і до самого підозрюваного, обвинуваченого у вигляді зміни запобіжного заходу на більш суворий. Разом з тим, у кримінальному процесуальному законі не міститься визначення поняття «поручитель», що безперечно є недоліком, оскільки чітко не передбачені вимоги до поручителя. Крім того, в законодавстві непередбачено, яким саме чином поручитель має впливати на підозрюваного для того, щоб останній виконував покладені на нього обов'язки. Чи може поручитель застосовувати заходи фізичного примусу щодо підозрюваного, затримувати його і доставляти до органу розслідування при спробі втечі, запобігати діям підозрюваного, спрямованих проти органів досудового розслідування, при припиненні нових кримінальних правопорушень підозрюваним? Закон відповідей на ці питання не дає. Наслідком цього є те, що у разі невиконання підозрюваним узятих на себе обов'язків при застосуванні особистої поруки теоретично, крім факту порушення підозрюваним запобіжного заходу, потрібно довести вину і бездіяльність поручителя, несумлінність виконання ним своїх обов'язків. Однак на практиці довести зазначене дуже складно, оскільки дії поручителя, що забезпечують належну поведінку підозрюваного, мають не процесуальний характер та не передбачені законом.

Порушення порядку в залі судового засідання чи невиконання розпоряджень головуючого є кримінальним процесуальним правопорушенням, за вчинення якого повторно має наступати кримінально-процесуальна відповідальність у вигляді грошового стягнення чи видалення з зали судового засідання. Проте, на практиці не завжди є відповідна законна та жорстка реакція суду на негідкорення учасників судового провадження та інших громадян розпорядженню головуючого, на по-

В. В. Назаров, докт. юрид. наук, профессор
Академия адвокатуры Украины
Кафедра уголовного процесса и криминалистики
Т. Шевченко, 27, Киев, 01032, Украина

ПРАКТИЧЕСКАЯ НЕОДНОЗНАЧНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Резюме

Исследован вопрос механизма реализации уголовно-процессуальной ответственности, ее субъектов, проанализирован ряд новелл уголовного процессуального законодательства Украины относительно ответственности следователя, прокурора в уголовном производстве, выявлены пробелы действующего законодательства, влияющие на применение мер уголовно-процессуальной ответственности.

Ключевые слова: уголовное производство, уголовно-процессуальная ответственность, процессуальные обязанности, сторона обвинения, меры пресечения.

V. V. Nazarov, Doctor of Juridical Sciences, Professor
the Academy of Advocacy of Ukraine
the Department of Criminal Procedure and Criminalistics
T. Shevchenko, 27, Kiev, 01032, Ukraine

PRACTICAL IMMUNITY OF APPLICATION OF MEASURES OF CRIMINAL PROCEDURAL RESPONSIBILITY

Summary

The issue of the mechanism for the implementation of criminal procedural responsibility, its subjects, analyzed a number of novelties of the criminal procedural legislation of Ukraine regarding the responsibility of the investigator, the prosecutor in criminal proceedings, revealed gaps in the current legislation affecting the application of criminal procedural measures.

Key words: criminal proceedings, criminal procedural responsibility, procedural duties, prosecution, preventive measures.